

JOHN MILES FOLEY, *The Theory of Oral Composition. History and Methodology*, Bloomington/Indianapolis 1988, Indiana University Press, pp. 170.

Premda je tek zakoračio u peti decenij života, John Miles Foley danas je bez sumnje vodeći teoretičar „škole usmene poezije“ nastale na Harvardu u radovima pokojnog Milmana Parryja i Alberta Batesa Lorda. Već je objavio niz knjiga i značajnih rasprava napose o anglosaskoj i južnoslavenskoj usmenoj tradiciji a osobite je zasluge za proučavanje usmenog pjesništva stekao osnivanjem Centra za usmene studije u Columbiji, Missouri, te pokretanjem časopisa *Oral Tradition* koji je postao stožerom rada na izučavanju usmene književnosti i svojim visokim nivoom opravdava svoj velik ugled u znanstvenom svijetu.

Knjiga koja je pred nama razmjerno je sažet (svega 110 stranica osnovnog teksta, ostalo su bilješke, bibliografija i indeks), koncizan, pregledan i kompetentan prikaz glavnih historijskih linije razvoja i metodoloških načela i dostignuća Parry-Lordove škole. Odmah da kažem, to je veoma dobra knjiga koja će nepućena sigurnom rukom uvesti u mnoge finese danas već razmjerno sofisticiranu terminologije i problematike, ali će i iskusnu stručnjaku na tom području otkriti mnoge dotada neznane pojedinosti. Osobita joj je vrlina majstorska sposobnost Foleya da sintetizira ogromnu gradu, što mu uz ostalo omogućuje njegova svestrana obrazovanost, suvereno vladanje literaturom i izvorima, duboko pronicanje u bitne probleme, što uz njegov odmjeren stil i smisao da sažeto izložiti bit kompleksnih pitanja uz primjerenu dozu kritičnosti i blage naznake na mjestima gdje se njegovo gledište očigledno odvaja od prikazivanoga, daje kao rezultat djelo koje služi na čast i autoru, i uredniku, i izdavaču. To je bilo potrebno reći zato kako se zbog nekih kritičkih opaski u nastavku ovog taksta ne bi stekao pogrešan dojam o vrijednosti knjige i recezentovoj općoj ocjeni njezine kvalitete.

Knjiga je podijeljena u pet poglavlja naslovi kojih dovoljno jasno upućuju na sadržaj.

U prvome, „Filologija, antropologija i homersko pitanje“, izlaže se kratak historijat homerskog problema do Milmana Parryja te gledište i dostignuća njegovih glavnih prethodnika. Pri tome Foley vješto izbjegava oba moguća ekstrema pa niti nepotrebno uzvisuje i veliča Parryjevu originalnost (danas je lako pokazati da u kasničnim studijima malo ima toga za što se ne bi moglo pokazati da nije već jednom bilo napisano ili izrečeno, najčešće, naravno, u Nemačkoj), niti ga svodi na prostog ponavljača notornih činjenica ili čak plagijatora. Sam Foley dakako registrira što su sve Hermann, Düntzer, Meillet ili drugi rekli o Homeru kao usmenom pjesniku, ali razborito dodaje da je jedno intuitivno usmenost ili neku za nju karakterističnu osobinu Homerova pjesništva a sasvim nešto drugo dati cjelovitu i domišljenu teoriju usmenog pjesništva kakvu nam je do danas podao samo Parry. Tu njegova historijsku zaslugu treba posebno naglasiti u vrijeme kad je kritika toliko toga u njegovim radovima podvrgla temeljitoj sumnji: Parryjeva je neprolazna zasluga ne što je dao prave odgovore nego, kako kaže Bernard Fenik, što je znao postaviti prava pitanja.

Parryjevi su prethodnici u prvom poglavlju razvrstani u tri pododjeljaka: o homerskom pitanju, o filologiji i o antropologiji. U prvome navode se standardna imena Josipa Flavija, Abbé d'Aubingaca, Richarda Bentleyja, Roberta Wooda, F. A. Wolfa, G. Hermanna, K. Lachmanna, Wilamowitza i Johna Scotta, u drugome Ellendta, Düntzera, Wittea i Meilleta; najzanimljiviji je treći pododjeljak u kojem Foley registrira, što se inače rijetko čini, zasluge istraživače usmene poezije Radlova, van Gennepa, Gesemanna i Murka (uzgred: jedna od rijetkih knjiga iz inozemstva čiji autor zna da je Murko bio Slovenac a ne, kako obično nalazimo, Čeh ili Austrijanac). Sažeti ali izvrsno napisani prikaz osnovnih pogleda te četvorica (čija imena, uostalom, i sam Parry navodi kao svoje glavne uzore) čini jedan od najboljih i najuspjelijih dijelova knjige.

Drugo i treće poglavlje posvećena su dvojici začetnika „usmene teorije“, Milmanu Parryju i Albertu Batesu Lordu. U naslovu drugog poglavlja dodano je „Od homerskog teksta do homerske usmene tradicije“ a u naslovu trećeg „Poredbene usmene tradicije“ i to su doista vrlo dobre naznake bitnoga u radu te dvojice zaslužnih učenjaka. Slijedi detaljan prikaz njihova rada pri čemu se kod Parryja Foley ograničio na njegove teoretski najznačajnije radove dok je kod Lorda prikazao praktično sve što je taj plodni autor objavio tijekom svoga dugog znanstvenog rada koji, nadajmo se, još neće biti tako skoro završen. Izlažu se osnovni teoretski pogledi obojice, što ovdje

nema smisla reproducirati jer se radi o poznatim stvarima. Treba ipak naglasiti smisao Foleyja da sažme velik broj obradenih problema na mali broj stranica, kao i njegovu strogu objektivnost i sklonost da radije neutralnim prikazivanjem zaobide znanstvenu polemiku nego da se u ovakvu programatski zamišljenom radu upušta u izrazitije kritičke opaske.

Četvrto poglavlje, „Stvaranje znanstve discipline“, prikazuje rezultate rada u okviru teorije na raznim usmenim tradicijama. Dvije su glavne starogrčka i anglosaska i one su razglobljene po vremenskim razdobljima: do 1949, 1949-1960 te poslije 1960. Foley navodi sva značajnija djela nastala u pojedinim periodima i sažeto i kompetentno naznačuje njihova dostignuća. Potom slijede ostale tradicije u izboru: srpsko-hrvatska, hispanika, starofrancuska, srednjonjemačka, bizantinska i novogrčka, irska, biblijska arapska, afrička te ostale. One što upada u oči jest odsustvo bilo kakvih radova o možda najznačajnijem korpusu usmene epike koji danas postoji u svijetu, o turkijsko-mongolskoj epici srednje i daleke Azije a također nisu zastupljeni niti radovi o epovima kavkaskih i drugih azijskih naroda kojima se, u deskriptivnom smislu, intenzivno bavila i bavi škola Zirmunskog i njegovih učenika. To je šteta jer bi provjera primjenjivosti metodoloških zasada Parryja i Lorda na goleme epske spjeveve poput *Alpamuša*, *Manasa*, *Džangara*, *Edigeja*, *Narta* i drugih mogla biti kritični test ispravnosti onog modela što ga je uspostavila harvardske škole. Treba se nadati da će taj manjak biti s vremenom uklonjen.

Posljednje poglavlje, „Najnoviji i budući pravci rada“, proširuje predmet od usmene epike (i srodnih književnih žanrova) na usmenu kulturu općenito pa tu uz radove Josepha Duggana o starofrancuskom epu, Gregory Nagyja o komparativnoj metrici, Berkleyja Peabodyja o Hesiodu nalazimo kratak prikaz rada Waltera Onga i Erica Havelocka od kojih prvi proučava funkciju usmenosti u kulturi uopće a drugi napose pitanje kritičnog prijelaza od usmene na pismenu kulturu u Ateni u 5. st. pr. Kr. Tu su nabrojani i neki noviji radovi s razmatranog područja: izdavanje Mededovičeva „epa“, Naglerova „transformacijsko-generativna“ teorija epskih motiva, Bynumov poredbeni rad o demonu i šumi, te niz zbirki, radova sa simpozija i kolektivnih izdanja; *Tradicija i invencija u Homera* (ured. B. Fenik), *Festschrift za Alberta Lorda* iz 1981 (ured. J. M. Foley) te interdisciplinarna konferencija *Usmena književnost i formula* koju je 1974. organizirao Gerald Else na mičigenskom sveučilištu a radove izdali Stolz i Shannon 1976. Možda bi ovdje spomena zasluživao opsežni, iako nešto stariji zbornik *La poesia epica* s referatima na simpoziju u Akademiji dei Lincei u Rimu 1969. Od radova pojedinačnih autora iz posljednjih godina ukratko su prikazani oni Ruth Finnegan, Alana Renoira, Richarda Janka, Wernera Kelbera i Johna Johnosona, koji se bave bilo usmenom poezijom općenito (Finnegan), bilo pojedinim tradicijama u komparativnom kontekstu (Renoir: srednjovjekovni i antički tekstovi, Janko: dijakronijski razvoj starogrčke usmene epike, Kelber: hermeneutika govora i pisma u sinoptičkim evanđeljima, Johnson: afrički ep), te opsežna knjiga Briana Stocka o implikacijama pismenosti.

Kao zaključak Foley sugerira tri moguća principa kojih bi se trebalo pridržavati u daljnjem komparativnom radu na usmenoj epici kako bi se poželjno intenzivnije bavljene metodološkim osnovama učinilo što plodnijim. Prvi je „tradition-dependance“, ovisnost o tradiciji, drugi je „genre-dependance“, ovisnost od književnom rodu, a treći „text-dependance“, ovisnost o tekstu. Prvi prvome on ima na umu okolnost da je svaka tradicija karakterizirana nekim idiosinkratskim crtama kao što su karakteristike prirodnog jezika te tradicije, određenim metričkim preduvjetima, prozodijom, narativnim osobinama, mitskim i historijskim sadržajem te svakim drugim aspektom koji je osoben za tu tradiciju i stoga čini njezin bitan dio. Ovisnost o žanru važna je zbog toga što je nepoštivanje granice između književnih rodova (npr. miješanje lirskih pjesama elegijske naravi s epom versificiranom hagiografijom ili zagonetkom u anglosaskoj tradiciji) u prošlosti dovodilo često do pogrešnih i neprihvatljivih rezultata. Treći princip traži da se pri bavljenju određenim djelom uzme u obzir njegova prava narav pri postanku: radi li se o nesumnjivo usmenom djelu, o „oral-derived“ (izvedenom iz usmene tradicije), zabilježenom pri stvarnoj izvedbi ili diktriranom, zabilježenom audio-ureddajima ili zapisivanjem itd. Pored toga Foley dodaje zaključno dva desiderata: veće bavljenje živim usmenim tradicijama jer rad na usmenim djelima na mrtvim jezicima,

bez obzira na njihov velik prestiž, ne pruža tako dobre uvjete za izučavanje stvarnog načina kako usmena tehnika funkcionira, te najzad povećani interes za estetiku usmene književnosti. Usmenost ne isključuje književnu umjetnost odnosno vrijednost premda „usmena i od usmene tradicije izvedena djela neće otkriti baš onu istu temeljnu estetiku kao takva potpuno literarna djela poput Miltonova *Izgnanog kralja* ili Joyceova *Uliksa* a to nije niti potrebno“ (str. 111). To naravno ne treba shvatiti tako da usmena djela ne mogu svojom vrijednošću dostići djela pisane književnosti kakva su dva spomenuta ili druga. To zacijelo neće tvrditi barem Foley koji je grecist i duboko saživljen s homerskim epom. Usmena djela daju sažetak jednog bogatog iskustva dugih pokoljenja ljudskog roda čija iskustva ne samo da nisu bila siromašnija od onih u posljednja dva ili tri tisućljeća nego su vjerojatno bila i bogatija i sveobuhvatnija. Zato kad Foley uznosi pohvalama Mededovićev „ep“ i njegovu pojavu u obliku knjige, time svakako njegovu šutnju o očiglednim nedostacima tog djela kao književne vrijednosti ne treba shvatiti kao nerazumijevanje estetskog aspekta nego naprosto kao zadovoljstvo što je jedan značajan dokument usmenosti spašen od zaborava i učinjen pristupačnim najširim znanstvenim krugovima. Ipak, kad odmah potom Foley definira usmeno pjesništvo kao „umetnos sui generis“, čini se da je pod prejakim utjecajem one struje u „školi usmene poezije“ koja je usmenu književnost gledala kao fenomen bitno različit od „literature“, kao nešto za što nam je kao instrumentarij potrebna neka nova, specifična poetika ili kritički pojmovni sustav. Da to nije tako, pokazano je već u mnogim radovima (last not least, i ovog recenzenta) ma da to ipak još nije postalo svojinom svih kritičara usmene poezije. Posljedica je toga da se književni produkti raznih usmenih tradicija više promatraju kao ključevi za razumijevanje same tradicije a ne kao samostalne književne veličine koje zaslužuju isto mjesto, interes i pristup kao i Milton ili Joyce. No to je možda i posljedica same usmene teorije koja je zasnovana na analizi usmene tehnike pa je vrijednost djela bila ili irelevantna ili ignorirana. Zato je nepoželjan i danas još prisutni pretjerani interes za formulu i njezino precizno određenje koje bi onda možda bilo primjenjivo na sve tradicije, kao da je formula doista bitni ključ za prepoznavanje i razumijevanje usmene književnosti, kako to očito još neki misle. Pri tome pravi interes za usmenu književnost kao književnost podosta trpi i znanstveni su napori usmjereni i neplodnom pravcu umjesto da rade na otvaranju golemog blaga usmene poezije suvremenoj čitalačkoj publici, a to je i jedini legitimni posao književnog kritičara.

Od pojedinačnih zamjerki ovoj zaista izvrsnoj knjizi spomena su vrijedne samo dvije. Na 17. i 25. str. pogrešno je tiskan njemački naziv za „stajajući epitet“: stehend (es) Beiwort. I na koncu: citat iz Naglerove knjige koji treba da ilustrira dostignuća njegove kritičke metode na str. 102 mislim da je loše odabran jer ono što Nagler tu navodi – mislim da je posve promašeno.

Zdeslav Dukat,
Zagreb

Primljeno 10. X 1990.